

СВОЄРІДНІСТЬ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ КРАСА В САКРАЛЬНОМУ ВИМІРІ

Швидка Н.В.

Донбаський державний педагогічний університет

Статтю присвячено створенню парадигми біблійних символів як маркерів концепту *краса* в українській лінгвокультурі. Визначено парадигмальні відношення між основними біблійними символами, доведено їхню потужність у реалізації сакральних понять. Розширено систему вербалізаторів, що об'єктивують концепт *краса* в релігійному вимірі. Окреслено образно-асоціативний потенціал старозаповітних і новозаповітних символів як деклараторів концепту *краса*. Виявлено імпліцитні номінації семи *краса* й з'ясовано особливості їх репрезентації в біблійній концептосфері.

Ключові слова: біблійна концептосфера, релігійний символ, концепт *краса*, вербалізатор, парадигма, асоціативний маркер.

Постановка проблеми. Для сучасного українського мовознавства актуальним є аналіз мовних явищ у лінгвокультурологічному аспекті, зокрема вивчення мови в кількاظлощинному вимірі: взаємозв'язку мови й ментальності, мови й культури, мови й звичаїв, традицій українців тощо. Відтак, пріоритетним є антропоцентризм в інтегральному дослідженні, спрямованому на моделювання інваріантної структури певного сегмента українськомовної картини світу. Одним з таких складників є концепт *краса*, що репрезентує уявлення про універсальну ознаку буття – красу, яку виокремлюють у процесі емоційно-естетичного освоєння дійсності. На сьогодні в філософії та естетиці наявні наукові напрацювання щодо витлумачення поняття *краса* в царині прекрасного (Аристотель, Геракліт, Т. Гоббс, Дж. Сантаяна та ін.), красу вважали ідеєю божественного, прекрасного, утіленого в речах (Платон, Августин, Хома Аквінський та ін.), її характеризували як феномен людської психіки (М. Мендельсон, Д. Юм). У психології та нейрофізіології естетики досліджують сексуально-емоційну реакцію індивіда на красу, його фізіологічну здатність до сприймання прекрасного (М. Германов, І. Ренчлер, П. Симонов та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В україністиці О. Мельничук, В. Склярченко висвітлили етимологію лексем-маркерів краси: *гарний, краса, красивий*; П. Грищенко описав на діалектному матеріалі семантичні зв'язки дериватів з основою *крас-*; О. Тищенко схарактеризував зміст етимонів **krasa*, **garnь* у межах слов'янського лексико-семантичного поля «позитивні емоції»; Н. Бутенко, Д. Терехова завдяки асоціативному експерименту виявили стереотипні уявлення українців про красу, про наявність цієї ознаки в зовнішності людини; С. Бибик, С. Ермоленко, І. Сахно порушували проблему сполучуваності слів із семою *краса*; О. Цапок зааналізувала мовні засоби представлення етноконцепту *краса* в українській поезії шістдесятників.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Парадигма вербалізаторів концептуально маркованих символів поняттєвого поля *краса* й особливості їх репрезентації в біблійному вимірі є недостатньо дослідженим об'єктом в українській лінгвокультурі. Інтерпретація біблійного дискурсу з позиції лінгвокультурології, виявлення архетипних, стереотипних, символічних й асоціативних значень потребує

системного аналізу для з'ясування статусу сакрального символу в мовній картині світу та його концептуального відбиття. У цьому і вбачаємо актуальність пропонованої наукової розвідки.

Мета статті. Аналіз образно-асоціативного потенціалу старозаповітних і новозаповітних символів з онімним компонентом як деклараторів концепту *краса*.

Виклад основного матеріалу. Концептуалізація є маркером ментального вияву спільноти, унікальних духовних надбань соціуму. При концептуалізації біблійні символи формують розгалужені синонімічні парадигми, у яких вияскравлено асоціативну образність. Такі мовні одиниці моделюють безперервний процес культурного розвитку, фіксують і транслюють загальнолюдські універсалії, формуючи особливе світосприймання мовців, уможливають реалізацію конструктивних настанов Святого Писання. Такий спосіб усвідомлення завдяки залученню вторинних асоціацій, закодованих у концептах, символах, архетипах як складників лексико-фразеологічної системи, є основним чинником, що зумовлює особливість мовної картини світу.

Концептуальна картина світу оперує поняттям концепт, реалізуючи такі домінантні функції: інтерпретативну (забезпечення світосприймання) і регулятивну (є універсальним орієнтиром у світі). Універсалії концептосфери залучають до свого складу концепти-архетипи, що є сталими структурами обробки, збереження та репрезентації колективного досвіду. Такі архетипи, зберігаючи й репродукуючи колективний досвід культурогенезу, забезпечують спадковість і єдність загальнокультурного розвитку. Тому концепти, об'єктивовані мовою, називають культурними, а їхні назви кваліфікують як домінантні терміни культури. Концепт *краса* є універсалією, він функціонує в концептосфері культури багатьох етносів. Ще за часів Платона красу, добро та істину вважали найвищими цінностями, русійними чинниками розвитку суспільства. С. Кримський зазначав, що ці три складники кваліфікують як наскрізні архетипи культури й науки загалом [4, с. 97]. На думку Аристотеля, *краса* існує лише для розуму людини, адже завдяки мисленневим операціям порівняння, виміру, судження можливо її пізнати. На зв'язку *краса* – *людина* давньогрецькі філософи акцентували й тоді, коли йшлося про ідеал гармонійної людини, «з доброчесністю душі» й красою тіла. Красу насамперед

вони отожднювали з космосом, частиною якого є людина, і порядком, тобто гармонією. Гармонія, міра й досконалість – це визначені античними філософами компоненти краси Всесвіту [10, с. 62].

Кожна культурна епоха корегувала й доповнювала загальносвітовий зміст концепту *краса*, зокрема для середньовічного соціуму такий зміст визначався концептом *Бог*. В епоху середньовіччя красу пов'язували насамперед з нормами християнської моралі. Водночас з поняттям *краса* було залучено до ментального простору й дуальну опозицію *потворне*, яке кваліфікували як зло, гріховність. На усвідомлення краси мала неабиякий вплив релігійність, побожність, християнська праведність. Такі ознаки увиразнюють етнічні стереотипи, оскільки для українців духовні цінності завжди були пріоритетними.

Засобами відбиття культури є мовні одиниці, або мовні рефлексії, що структурують концепти і є своєрідними «згустками» культури у свідомості людини, тим, у вигляді чого культуру залучено до ментального світу індивіда. Ядерну зону концепту *краса* в українській мовній картині світу репрезентують лексеми *краса*, *врода*, похідні від них – *красивий*, *прекрасний*, *вродливий* тощо. Сучасний зміст зазначених мовних одиниць представляє ознаку *краса* як притаманну певним суб'єктам, об'єктам чи явищам дійсності. Саме такий зміст фіксують словникові дефініції: «Краса – це властивість, якість гарного, прекрасного» [8, с. 326].

У мовознавстві відсутня одностайна позиція щодо етимології іменника *краса*. Її мотивують дієсловом *hro'sa – славити, хвалити й іменником *hro's – слава (М. Фасмер, М. Шанський, О. Преображенський); пов'язують цей номен з лит. *karstas – гарячий, *karstis – спека, жара (Ф. Славський), унаслідок чого первинним значенням *krasa вважають «блиск вогню», трансформоване пізніше в «колір вогню, яскравість»; відомою є думка щодо встановлення зв'язку іменника *krasa з дієсловом *kresati – первісно «створювати, творити» [12, с. 96-97]. При зіставленні наявних концепцій помітне тяжіння до асоціативного зв'язку *краса* – *вогонь*, *світло*. На формування асоціатив *краса* і *світло* істотно вплинули тексти Біблії, у яких Бог є першоджерелом усього суцього на землі, зокрема й краси речей і краси будь-яких творінь. «Бог є світло» (1 Ів. 1:5), «Він зодягає світло, яко шати...» (Пс. 103:2), «...від виду стегон Його й додолу – огонь, а від стегон його й догори – на вигляд сяйва ніби палаюча мідь» (Єз. 8:2). На підставі текстів біблійних оповідей можна виокремити взаємозв'язок Бог – світло – краса, спроектований на створену Богом людину: «І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив...» (1М. 1:27), а відтак – від моменту творення в людину було закладено Божий образ краси, Його світла, це і є екзистенційною викінченістю тлумачення християнської віри → *краси*. Віра живе в тій глибині особистісного «Я», яку в українській культурній традиції (кордоцентризм) називають «серце». Як зазначав Г. Сковорода: «Серце є божественне в людині. Внутрішня людина є Бог [11, с. 226].

Аналіз структури ядерних мовних репрезентантів концепту *краса* в біблійному дискурсі засвідчує його глибинні зв'язки з концептами *Бог*,

світло, *вогонь*, *життя*; концепт *світло* слугував підґрунтям для метафоричного зближення концептів *краса* – *зоря*, що сформувавши діахронічний зміст досліджуваного концепту.

Особливістю біблійної концептуалізації є спосіб вербалізації: залучення метафоричних чи метонімічних принципів, відбиття прототипних і стереотипних уявлень у символічних або фразеологічних одиницях прецедентного тексту. Концепт і символ – категорії, що, попри неоднозначне їх визначення в лінгвокультурології, перебувають в одновимірній площині й мають спільні ознаки: багатозначність, розгалужену сукупність конотацій, аксіологічних уявлень, нечіткість змістових меж, наявність перехідних зон тощо. Концепту, зреалізованому в понятті, образі, символі, підвалинами яких є внутрішня форма, притаманна значна кількість конотацій, які дають змогу залучити до власного поняттєвого поля інші концептуальні значення, близькі до нього й опозиційовані йому, змоделювати комплекс понять, образів, символів, що утворюють ту чи ту концептосферу. Асоціативне й конотативне забарвлення вербального образу в процесі символізації, як втілення концептуального значення, відбувається в кілька етапів: усвідомлення вторинної номінації як образного узагальнення; осмислення вербалізованого поняття. Мова експлікує концепти, закріплюючи й транслуючи інформацію про позамовні об'єкти. Структуру будь-якого біблійного концепту моделює сукупність вербалізаторів: семи, лексеми, синонімія, антонімія, конотації, символи, гіпер- і гіпонімічні відношення, етимологічне й фразеологічне значення. Вербалізація концепту демонструє його значеннєвий потенціал і сприяє поширенню інформації про його змістове наповнення. Під час дослідження біблійного концепту й символу, за їх архетипного усвідомлення, значущим є й етнічно-національний складник. Номінативним традиціям притаманні саме ті «заповітні» поняття, які прагнув зберегти кожен народ, зокрема український етнос Марію, обрану для народження Божого Сина, названу в Біблії «благодатною»: «...Радій, благодатная [повна благодаті Божої, тобто ласка Божа з Його дарами], Господь із тобою!» (Лк. 1:28); «...Благословенна Ти між жонами, і благословенний Плід утроби твоєї!» (Лк. 1:42), «...бо ось від часу цього всі роди мене за блаженну вважатимуть, бо велике вчинив мені Потужний! Його ж Імення святе...» (Лк. 1: 48-49), маркує Богородицею, Царицею Небесною, Божою Матір'ю, Пречистою Марією, Пресвятою Дівою, Пресвятою Богородицею, Христовою Матір'ю. Ці номени притаманні насамперед текстам магічного призначення в народно-лікувальних практиках і молитвам. Лексичний інваріант *Діва Марія* поширений у західноєвропейській культурі, де зацентровано на сімейних, інтимних стосунках. Отже, біблійний концепт і символ спроектовують духовні поняття на конкретний етнічний простір.

Вербалізують сакральні концепти експліцитно й імпліцитно виражені значення лексем. Експліцитна вербалізація концепту *краса* передбачає залучення мовних одиниць із семами *крас-*, *вродлив-*, наприклад: *Йосип Прекрасний* – символ не лише красивої, а й цнотливої людини з непохитною вірою в Бога, яку він не асимі-

лював у Єгипті «...А Йосип був гарного стану та вродливого вигляду» (1М. 39:6). Лексема *прекрасний* у своєму значенні містить вказівку на ступінь вияву ознаки краси й виражає модус позитивного оцінювання. У зовнішності біблійних персонажів має вияв ще й духовна краса, репрезентуючи яку, старозаповітні та новозаповітні оповіді об'єднують мовні засоби на підставі архетипної зорової асоціації *краса – світло*. Наприклад, *Сарра – жінка вродлива з обличчя», «дружина-красуня»* (1М. 12:11), *«вельможа, княжна»* (1М. 17:15); *Ревекка – з євр. «полонена красою»* або *«зачарування красою»* (1М. 24:16); *Суламифь – уособлення дівочої краси, образу коханої: «Яка ти прекрасна, яка ти хороша!... Як лілея між тереном»* (Пісн. 1:15; 2:1), *«...немов та досвітня зоря, прекрасна, як місяць, як сонце ясна...»* (Пісн. 6:10); *Давид – з євр. «улюблений», Бог наділив його красою, талантом, розумом і відвагою. Про нього Господь сказав: «Я не суджу людини по обличчю, як люди, я дивлюсь на серце»* (1 Сам. 17:41-45) тощо.

Імплицитне називання певної реалії відбувається завдяки активізації імплікаціоналу семантики лексичної одиниці, який є «периферією значення слова, утвореного імплікацією додаткових, але важливих у контексті ознак поняття...», зокрема певних стереотипних асоціацій [7, с. 178]. Для біблійних символів *саронська лілея – уособлення прекрасної жінки; кедр ливанський – описовий зворот привабливої чоловічої краси й сили; Еденський сад – райське життя, джерело земних благ, гармонійне життя, розкіш тощо імплікаціоналом є знання лінгвостільності фонової інформації про внутрішню та зовнішню красу, тобто імпліцитно вербалізована сема краса.*

Особливість біблійної символіки, на думку О. Левченко, полягає в її синтетичності, «вона є за своєю суттю квінтесенцією всієї символіки культури» [5, с. 204]. Біблійні символи формують певну систему, компоненти якої, з одного боку утворюють бінарні опозиції (добро – зло, праведність – гріх, життя – смерть, краса – потворність (нищість) тощо, а з іншого, – змістові грона, що увиразнюють й употужнюють сакральну семантику, пов'язують повноту значень образів у єдину концепцію паралельності апокаліптичного й демонічного світів, уможливаючи усвідомлення Книги Книг як екзистенційного коду буття, за яким уся символічна парадигма формує концепт *Бог – Творець усього сущого, краси, носій найвищих чеснот, утілення ідей людського щастя. Ідеал, Бог, добро – вивірені віками поняття, пов'язані з архетипами світло, верх, які в пророцькій книзі Об'явлення асоціюються з Небесним Єрусалимом, містом Бога Живого.*

Новий Єрусалим символізує жінку, короновану вінцем з 12 зірок. Біблійні числа мають певне символічне маркування, зокрема 12 означало обраних (12 патріархів, синів Якова, 12 колін Ізраїля, 12 апостолів Христа, по 12 тисяч на кожне коліно обраних (Об. 7:4-8). Відтак, 12 – символ організаційної повноти, тому 12 зірок символізують жінку як небесну структуру. На 12-ти брамах написано назви 12-ти племен Ізраїлю (Об. 7:4-8), а на підвалинах – імена 12-ти апостолів Агнца. Місто – досконалий куб з периметром основи 12 тисяч стадій (близько 2220 кілометрів). Символічне число 12 є

мірою довжини, ширини, висоти міста, і в біблійному пророцтві символізує організаційну структуру, чудово розплановану для здійснення Божого вічного наміру, тому розміри *Нового Єрусалима* гармонійні. Вочевидь, це місто, у якому немає нічого неправильного або хибного (Об. 21:15-17, 22). Завдяки дорогоцінним будівельним матеріалам місто є променистим: *Єрусалим – «цире золото, подібне до чистого скла»* (Об. 21:18-21). Підвалини міста прикрашені 12-ма коштовними каменями як символ священного служіння, де Ісус Христос є «Світильником» (Об. 21:23). 12 брам – перлини дивовижної краси – нагадують Ісусову ілюстрацію, у якій він ототожнював Боже Царство із цінною перлиною. Тому *Новий Єрусалим* вишкравлює унікальну красу, справжню цінність, неперевершеність Майстра.

У картинах Божого Царства домінує біла кольорова гама, яка є експресивно-стилістичними вузлами психологічного й асоціативного підтексту і має особливе символічне навантаження: святість, чистота, духовність, істина й одкровення, невинність, радість. Найчастіше білий колір Іван Богослов бачить під час видінь небесного світу (місту не потрібні ні сонце, ні місяць, бо його освітлює слава Божа і Світильник – Ісус (Об. 21:22, 23). Репрезентована в межах одного контексту така кольорова гама створює винятково емоційний дискурс, акцентуючи на есхатологічному змісті.

Неабиякого значення набуває символіка *вісон* – тонкої коштовної лляної тканини найвищої якості, бо «*вісон – то праведність Святих»* (Об. 19:8). Відтак, апокаліптично образний *вісон* є маркером моральної досконалості та праведності: «...А війська небесні, зодягнені в білий та чистий вісон, їхали вслід за Ним на білих конях» (Об. 19:14), такої ж символічної образності набувають лляні шати: «...А на престолах я бачив двадцятьох чотирьох старців, що сиділи, у шати білі одягнені, а на головах своїх мали вінці золоті» (Об. 4:4). *Золото* – символ слави, а *білий колір* шат символізує моральну чистоту, праведність, справедливу владу. Це один з найпоширеніших біблійних кольоративів, асоційований з небесною сферою, світлом, ангелами, Божественністю Христа, а отже, – і з вічністю. На думку Ф. Уїлрайта, світло конотує владу, влада – це Бог, місце перебування Бога – небо [9, с. 88]. *Новий Єрусалим* символізує духовну безпеку, а на тих, кому дозволено ввійти до нього, чекає життя, оточене красою.

Висновки і пропозиції. Ідея Об'явлення – змістова домінанта Святого Писання, є тим ядром, навколо якого сформувалася біблійна концептосфера. Вербалізовані біблійні концепти (символи, фразеологізми, алегорії тощо) транслують «заповітні» істини впродовж століть. Концептуальний аналіз уможливує з'ясування значення, залучає до поняттєвого поля інші номени, категорії, образи, символи тощо, тобто когнітивні уявлення. Дослідження біблійного концепту повинно ґрунтуватися на виявленні його відношень з іншими компонентами тексту, «з урахуванням того, що в поняттєвому вимірі концепти включають часто різноаспектні константи, які передають сутність як загальнолюдських, так і національно орієнтованих цінностей, зокрема таких морально-етичних категорій, як: добро, зло, віра, правда, доля,

гріх, краса тощо» [3, с. 134]. Концепт *краса*, вербалізуючись у біблійному дискурсі, експлікує лексичну взаємодію архетипних, асоціативних, метафоричних і символічних значень, що створю-

ють стереотипні уявлення українського етносу. Тому вважаємо перспективним системний аналіз біблійних концептів, що сприятиме відтворенню цілісної українськомовної картини світу.

Список літератури:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / [переклад проф. Івана Огієнка]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2003. – 1375 с.
2. Грищенко П. Ю. Мова як акумулятор культури і одна з форм її вираження / П. Ю. Грищенко // Мова і культура. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 66-90.
3. Кононенко В. І. Концепт і символ: лінгвокультурологічний аспект / В. І. Кононенко // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: зб. наук. статей. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 157-162.
4. Кримський С. Б. Архетипи української культури / С. Б. Кримський // Феномен української культури: методологічні засади осмислення: зб. наук. праць. – К., 1996. – С. 97-98.
5. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01; 10.02.02 / Олена Петрівна Левченко. – Львів, 2007. – 443 с.
6. Решетняк О. О. Парадигма біблійних символів з онімним компонентом в українській лінгвокультурі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Олена Олександрівна Решетняк. – Слов'янськ, 2015. – 258 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.
8. Словник української мови: В 11-ти т. – Т. IV / Ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. – К., 1970-1980.
9. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 82-110.
10. Цапок О. М. Мовні засоби репрезентації концепту *краса* в поезії українських шістдесятників: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Олена Миколаївна Цапок. – Черкаси, 2003. – 191 с.
11. Чижевський Д. Філософія Г. Сковороди / Д. Чижевський. – Харків: Акта, 2003 – 432 с.
12. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. – М., 1979. – Вып. 3. – 199 с.; 1985. – Вып. 12. – 187 с.

Швыдкая Н.В.

Донбасский государственный педагогический университет

СВОЕОБРАЗИЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ КОНЦЕПТА КРАСОТА В САКРАЛЬНОМ ИЗМЕРЕНИИ

Аннотация

Статья посвящена проблеме образования парадигмы символов как маркеров концепта *красота* в украинской лингвокультуре. Исследованы парадигмальные отношения между основными библейскими символами, подтверждена их значительность в реализации сакральных значений. Расширена система вербализаторов, объективирующих концепт *красота* в религиозном измерении. Выявлен образно-ассоциативный потенциал ветхозаветных и новозаветных символов как деклараторов концепта *красота*. Названы имплицитные номинации семы *красота* и определены особенности их репрезентации в библейской концептосфере.

Ключевые слова: библейская концептосфера, религиозный символ, концепт *красота*, вербализатор, парадигма, ассоциативный маркер.

Shvydka N.V.

Donbass State Pedagogical University

THE PECULIARITY OF THE REPRESENTATION OF THE CONCEPT BEAUTY IN THE SACRAL DIMENSION

Summary

The article is devoted to the development of the paradigm of Biblical symbols as markers of the concept *beauty* in Ukrainian linguoculture. The paradigmatic relations between the basic Biblical symbols are defined, their power in realization of sacred concepts is also proved. The author has expanded the verbalizer system, which objectifies the concept *beauty* in the religious dimension. The figurative-associative potential of Old Testament and New Testament symbols as declarators of the concept *beauty* is defined. The implicit nominations of some *beauty* are revealed and the features of their representation in the Biblical sphere of concepts are also clarified.

Keywords: Biblical sphere of concepts, religious symbol, concept *beauty*, verbalizer, paradigm, associative marker.